

**ЗБІРКА СВІТЛИН ФОТОХУДОЖНИКА ЯНА БУЛГАКА
(із фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких
ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України
імені В. Стефаника)**

Світлана Романюк

*завідувач відділу наукових досліджень спеціальних видів документів
Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук*

*Здійснено жанрово-тематичний аналіз збірки світлин відомого
майстра художньої фотографії Яна Булгака, присвяченої Вільнюсу та
околицям, а також іншим населеним пунктам Литви та Білорусі.*

Ключові слова: *Ян Булгак, Вільнюс, Литва, Білорусь, художня фо-
тографія.*

*The article deals with the genre-thematic analysis of the collection of
photographs of the famous master of artistic photography Jan Bulhak devoted
to Vilnius and the suburbs, as well as to other cities of Lithuania and Belarus.*

Keywords: *Jan Bulhak, Vilnius, Lithuania, Belarus, artistic photography.*

У фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігаються фотографії видатного білоруського, польського і литовського фотохудожника, етнографа, фольклориста, педагога і письменника Яна Булгака (1876–1950).

Ян Булгак (Jan Bulhak) [19, s. 36; 28] — народився 6 жовтня 1876 р. у с. Осташіно, Новогрудського повіту (нині Гродненська обл., Білорусь). Як і більшість шляхетських дітей, вдома навчався музики і французької мови. У 1888 р. Ян вступив до класичної гімназії, яка містилася в стінах Вільнюського університету. Після закінчення гімназії 1897 р. переїхав до Кракова, де в 1897–1899 рр. на факультеті філософії Ягеллонського університету вивчав історію і польську літературу. Через складну матеріальну ситуацію в сім'ї після двох років змушений був залишити навчання. До 1912 р. Ян Булгак жив у селі Пересека Мінського повіту, у родинному маєтку, який він успадкував від матері. Писав статті на соціальні проблеми, інформував мешканців прикордонних земель про історію,

традиції та звичаї. У 1901 р. одружився з Анною Хаціскай, у квітні 1906 р. народився Януш — єдина дитина Яна та Анни Булгак.

У 1905 р. навчався основ фотосправи в Німеччині у відомого дрезденського фотохудожника-портретиста Гуго Ерфурта (1874–1948). Із створенням у 1908 р. своєї фотолабораторії у Яна Булгака розпочався період бурхливої фотографічної діяльності. Від 1909 р. він спілкувався з представниками найсильнішої європейської живописної спільноти, об'єднаної у Фото-клубі Парижа. У 1911 р. художник Фердинанд Рушиц (1870–1936) запропонував Яну стати міським фотографом Вільнюса. На замовлення магістрату впродовж 1912–1915 рр. він систематично фіксував Вільнюс на своїх світлинах, зробивши для міського фотоархіву тисячі фотографій церков, будівель, вулиць, а також внутрішніх двориків і фрагментів архітектури. Ян Булгак на тривалий час переїхав до Вільнюса, де у 1912 р. відкрив фотоательє на вул. Портовій, 6 (це підтверджують печатки на звороті фотографій). Від 1919 р. Ян Булгак займався педагогічною діяльністю — викладав художню фотографію на факультеті мистецтв в Університеті Стефана Баторія у Вільнюсі, де й отримав вчене звання доцента (1939 р.). Був одним із засновників та головою польського фотоклубу у Вільнюсі, яким керував від 1919 р. до Другої світової війни. У 1920 р. він виконав фотографічну документацію Вільнюса, що складається з 26 томів. Під час польсько-більшовицької війни Я. Булгак був евакуйований до Варшави, де провів увесь 1920-й р. і впродовж декількох місяців створив сотні фотографій міста. У 1921 р. митець повернувся до Вільнюса. У міжвоєнний період Ян Булгак був одним з найвідоміших фотографів.

Колекція Яна Булгака нараховувала понад 10 тис. фоторобіт. Відомо, що під час бомбардування Вільнюса в 1944 р. велика частина колекції знімків і негативів згоріла. 1946 р. Ян Булгак із сім'єю переїхав до Варшави, де задокументував практично повністю зруйноване місто і його відродження. У 1947 р. з одностумцями заснував Союз польських фотохудожників (ЗРАФ). Популярність Яну Булгаку принесли фотографії Вільнюса й околиць, інших литовських і білоруських місцевостей, які виконані в стилі пікторіалізму [10, с. 354].

Ян Булгак — перший білоруський історик фотографії. Його по праву називають класиком білоруської фотографії, в Литві — родоначальником литовської школи фотографів, «батьком» [8] польської фотографії. Він — автор десятків статей про білоруський фольклор і краєзнавство («Експерсії на Світязь» (1910), «Великодні пісні на Мінщині (Волочобнікі)» (1911)); численних книг («Моя земля» (1919), «Естетика світла» (1936), «Двадцять шість років з Рушці» (1939)); досліджень і підручників з естетики та техніки фотографії, серед яких — спеціальна робота «Про перших віленських фотографів з ХІХ століття», яка вийшла окремою книгою у Вільнюсі (1939); навчального посібника з художньої фотографії «Фотографіка» (Варшава, 1939)); книги спогадів «Край дитинства» (1942). Випустив серію альбомів «Wędrówki fotografa» (1936), писав вірші та новели.

Фотографії Яна Булгака стали основою знаменитих альбомів про віленський край, а також ілюстрованим матеріалом для путівників по місту та інших видань. Зокрема, публікував багато знімків білоруських пейзажів, господарських будівель, білоруських селян в етнографічних виданнях і журналах «Ziemia» («Земля»), «Kwartalnik» («Квартальник»), «Wies ilustrowana» («Ілюстроване село»), «Вестник фотографии», «Rocznik ziem Wschodnich» («Щорічник східних територій»), «Kalendarz ziem Wschodnich» («Календар східних територій») [12], інших спеціалізованих журналах багатьох країн. Ян Булгак співпрацював із різними видавництвами. Його знімки прикрашають багато книг та величезну кількість поштівок. Він фотографував, зокрема, для таких потужних організацій, як Польське краєзнавче товариство, Польське товариство залізничних книгарень «Ruch» («Рух»), «Książnica Atlas» («Книгозбірня Атлас») [14] та ін.

Ян Булгак брав участь у 174 міжнародних виставках, отримав нагороди — диплом виставки у Мінську (1912), призи в Одесі (1914), Познані (1923), Львові (1926). Цю колекцію поповнили золота медаль з міста Вільно (1913), бронзова — з Парижа (1923), срібло з Будапешта і Ноттінгема (1927). За фотографію «Радість життя» отримав нагороду на Міжнародному фотографічному салоні у Варшаві (1937). Тогочасна преса активно реагувала на мистецькі

події міжнародного значення, зокрема львівська газета «Діло» опублікувала репортаж із X Міжнародного Салону Фотографії у Варшаві (1937), в якому зазначено: «Відомий світлицець із Вільна проф. Булгак демонструє прецікаву «архітектуру людей і природи» [6]. Помер фотохудожник 4 лютого 1950 р. у віці 73 років, похований на Повонзківському цвинтарі у Варшаві.

Фотороботи геніального майстра зберігаються в Національних музеях Варшави та Вроцлава, Музеї історії фотографії в Кракові, музеї мистецтва в Лодзі, в Державному історичному архіві Литви, невелика частина — в Національному художньому музеї Білорусі, окремі фотографії є в збірках Національного музею історії і культури Білорусі та Гродненського історико-археологічного музею. Деякі фотографії входять до колекцій Канадського центру архітектури та Центру візуальних мистецтв у Стенфордському університеті (США).

Збірка фотографій Яна Булгака з фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаніка належить до колекції «Види міст і місцевостей». Вона налічує 65 од. зб. оригінальних чорно-білих фотографій, виконаних упродовж 1916–1921 рр., на що вказують написи на звороті світлин.

Унікальні фотографії знаменитого майстра Яна Булгака зберігалися в особистому архіві відомого мистецтвознавця, професора Львівської політехніки Ігнація Дрекслера (1878–1930) [1]. Згідно із заповітом І. Дрекслера, після смерті родичі повинні були передати частину архіву, зокрема фотографії, до бібліотеки Львівської політехніки [13, арк. 147]. У 1940 р. до новоутвореної Львівської філії бібліотеки АН УРСР було передано й архів І. Дрекслера. Ці матеріали тривалий час зберігалися у фонді відділу мистецтва Бібліотеки (колишній палац Баворовського). Відтак рукописні матеріали було передано до відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка, а фотоматеріали залишилися в Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів (колишній відділ мистецтва) тієї ж Бібліотеки. Крім того, частина документальних матеріалів з архіву І. Дрекслера сьогодні зберігається у Державному архіві Львівської області (ДАЛО) [7, с. 398].

Припускаємо, що Ян Булгак сам подарував І. Дрекслеру свої фотороботи. Про це свідчить поштівка, яку віленський фотограф

17 жовтня 1930 р. надіслав на ім'я мистецтвознавця. Можливо, ці матеріали були потрібні І. Дрекслеру для публікації у львівській пресі статті про творчість Яна Булгака.

Збірка фотографій Яна Булгака, яка зберігається в Інституті, є складовою частиною національного надбання України, а також цінним візуальним джерелом для дослідників. Значну частину збірки становлять світлини, які відображають архітектурні пам'ятки Вільнюса й околиць. Серед них можна виділити такі тематичні групи: загальний вигляд міста, міські вулиці та провулки, окремі архітектурні пам'ятки, околиці міста, зокрема передмістя Вяркяй (*польськ.* Werki), Тринополь (*польськ.* Tynopol), Любавас (*польськ.* Lubów). Також збірка містить фотографії населених пунктів Литви: Тракай (*польськ.* Troki), Ужутракіс (*польськ.* Zatrocze), Раудондваріс (*польськ.* Czerwony Dwór) та Білорусі: Несвіж (*польськ.* Nieśwież), Новогрудок (*польськ.* Nowogródek), Крево (*польськ.* Krewo).

Майже все життя Яна Булгака минуло у Вільнюсі. У збірці фотодокументів майстра представлено вісім **панорамних світлин** міста. Серед них — фото із загальним виглядом Старої частини міста, Катебри із Замкової гори, а також красвид Вільнюса із дзвіниці Катебри. Фотохудожник зробив акцент на сакральні пам'ятки Вільнюса, які збереглися до наших днів. Зокрема, на світлинах зображено костели Святої Катерини (1650) та Святих Іванів (1738–1749), також зафіксовано внутрішній двір колишнього палацу королів Речі Посполитої [23, s. 167] (зараз — палац Президента Литви) із виглядом на костел Святого Духа (Домініканський костел, 1408) та на Євангелістську реформовану церкву (1835) у Вільнюсі (підпис на звороті: *нім.* Die Ewang. Ref. Kirche).

Фотодруки **вулиць та провулків міста** дають можливість відчувати атмосферу Старого міста Вільнюса та навколишнього ландшафту. Ян Булгак акцентує увагу на арках, воротах, дахах, природі і світлі. Його роботи вирізняються високою художньою майстерністю, вдалими постановочними кадрами, вивченням світлового потоку — усе це підпорядковане композиції і взаємодіє з архітектурою. Для своїх художніх робіт він вибирав сонячні дні, години ранішнього і післяполудневого світла. У книзі «Естетика світла» (1936) Ян Булгак пише: «Архітектура без сонця — мертва,

плоска ...» [18, s. 78]. Свідченням цього є світлини, які зберігаються у добірці, де відомий фотографік застосував згадану техніку. Серед них — провулок Бернардинський (підпис на зв. польськ.: *Zaulek Bernardyński*), провулок у Вільнюсі (підпис на зв. польськ.: *Zaulek w Wilnie*), військовий парад на вул. Святого Іона (підпис на зв. польськ.: *ul. Świętojańska*).

Цінною за художньою майстерністю є фотографія із зображенням віленського гето, що на вул. Юліана Клачки. Тут, крім техніки гри зі світлом, Булгак зробив акцент на арці як на архітектурному елементі, що створює багатий простір. «Він романтизує перспективу вузьких покручених вуличок та не пропускає жодної арки, щоб зробити через неї кадр» [9], — підкреслює О. Маханець у рецензії на тритомне видання, присвячене Вільнюсу першої пол. ХХ століття у роботах Яна Булгака. Іншу вулицю міста відзняв майстер взимку, де на передньому плані в архітектурну композицію майстерно вписано і людей. Вдалині видніються дві вежі, припускаємо, що це церква Святих апостолів Пилипа і Якова у Вільнюсі з боку Лукіської площі. Привертає увагу дивовижна фотографія із зображенням вулиці Бакштової (підпис на зв. польськ.: *ul. Bakszta*), відзнята у час вечірніх сутінків.

На більшості фотографій групи *окремих архітектурних споруд* зображено храми Вільнюса, зокрема на чотирьох — Кафедральний собор Святого Станіслава і Святого Владислава (підпис на зв. польськ.: *Katedra*) [24, s. 87]. Храм є пам'яткою архітектури ХІІІ–ХVІІІ ст., побудований у стилі неокласицизму, розташований у підніжжі Замкової гори у центрі міста. Фотограф зафіксував його у різних ракурсах: головний фасад, фасад бічний [17, s. 4]. Також фотооб'єктив майстра зафіксував чотириарусну дзвіницю, що височіє навпроти Кафедрального собору. В основі цієї пам'ятки архітектури лежить давня вежа, надбудову якої виконано у стилі класицизму в ХVІІІ ст. Із цієї дзвіниці Ян Булгак вдало вибрав ракурс для фіксації фрагмента барельєфа над входом у Кафедральний собор.

На одній із світлин фотохудожника зображений інтер'єр каплиці Святого Казимира (підпис на зв. польськ.: *Kaplica św. Kazimierza*) [24, s. 71]. Каплиця є одним із важливих пам'ятників епохи бароко, яка збудована у 1630 р. за проектом італійського архітектора

Маттео Кастелло (1560–1626). Розташована у південно-східному куті Архикафедри у Вільнюсі, зведена на честь Святого Казимира (1458–1484), мошні якого 1636 р. були перенесені до каплиці. Акцент митець зробив на вівтар із зображенням покровителя святині [17, с. 5].

Ян Булгак виконав тисячі цікавих знімків сакральної архітектури Вільнюса. Для цього він завжди вибирав несподівані ракурси. Збереглася фотографія, де автор вдало композиційно поєднав дві сакральні пам'ятки — костел Святої Анни (зараз — церква Святої Анни [23, с. 66-68] і Бернардинський костел [5, с. 199] (зараз — Костел Святого Франциска Ассизького, XVI–XVIII ст.) [23, с. 68-70]. Ансамбль костелу і монастиря бернардинців — це найвидатніший класичний архітектурний ансамбль міста [2, с. 55]. Костел Святої Анни — це «лебедина пісня вільнюської готики», [11, с. 38], він є візитною карткою Вільнюса і шедевром віленської готики пізнього періоду. Ажурна композиція з арок і пілястрів на головному фасаді храму викладена формовою цеглою 33 типів. Храм побудував архітектор Бенедикт Рейт (1450–1534) у 1500 р. Костел Святого Франциска Ассизького — яскравий приклад віленської готики XVI ст. та найбільша за розмірами культова споруда у Литві. Незважаючи на часті перебудови, храм зберіг готичний стиль. Обидві архітектурні пам'ятки розташовані у центрі Старого міста.

До групи фотографій сакральних пам'яток належать світлини із зображеннями головного фасаду костелу Святої Терези (1650) [22, с. 4], а також його ракурс з арки Острої брами [17, с. 6]; зображення Папської каплиці (1783) і каплиці Божої Матері Остробрамської (1829) [16, с. 8]. Костел Святої Терези був збудований на кошти магната Речі Посполитої Стефана Христофора Паца (1587–1640). Архітектором цього костелу вважають німця Яна Ульріха, автором головного фасаду — італійця Константіно Тенкалла (1610–1647). Костел є пам'яткою архітектури й однією з перших будівель раннього бароко. Разом із єдиними збереженими міськими воротами і класицистичною Остробрамською каплицею костел входить в ансамбль кармелітського монастиря. До костелу Святої Терези прибудовано Папську каплицю [16, с. 10] або Каплицю

Поціїв, яка є пам'яткою архітектури кінця XVIII ст., збудованою в стилі класицизму. У ній зберігається гробниця династії Поціїв.

На одній із фотографій Ян Булгак зафіксував одразу дві пам'ятки архітектури Вільнюса. На передньому плані зображений Єпископський палац (підпис на зв. *польськ.*: Pałac Biskupi) [23, s. 96], (зараз — Президентський палац) — визначна пам'ятка історії і культури XIV–XIX ст., збудована в стилі неокласицизму, розташована в Старому місті. За палацом на другому плані видніється верхня частина костелу Святих Іванів (підпис на зв. *польськ.*: Kościół Św. Jana) [23, s. 149] — зараз костел Святого Іоанна Хрестителя і Святого Іоанна Євангеліста. Пам'ятка архітектури XIV–XVIII ст. є прикладом віленського бароко. Біля костелу височіє дзвіниця. Усі ці пам'ятки входять у комплекс будівель Вільнюського університету.

Як міський фотограф Вільнюса, Ян Булгак документував не лише фасади пам'яток, а й їхній інтер'єр. У збірці зберігається одна фотографія із зображенням фрагмента карниза [27, s. 111] церкви Святих Петра і Павла у Вільнюсі [21, s. 1-2] (1676, підпис на зв. *нім.*: Peter und Paul kirche (Juneres). Зараз це римо-католицький парафіяльний костел, пам'ятка архітектури, збудована на кошти мецената Михайла Казимира Паца (1624–1682). Будівельні роботи виконали поляк Ян Заор (?-?) та італієць Джамбаттіста Фредіані (?-?). Світову славу храм здобув завдяки багатому інтер'єру, який вражає безліччю високохудожніх скульптурних прикрас на склепіннях, горельєфів і статуй. За художньою довершеною і розкішною барочних форм інтер'єру, костел називають «перлиною бароко». Друга світлина — це фрагмент внутрішнього дворика Віленської духовної семінарії (підпис на зв. *польськ.*: Seminarium duchowne) — православного навчального закладу, заснованого 1839 р. у Жировицях, а з 1845р. приєднаний до Свято-Троїцького чоловічого монастиря у Вільнюсі.

До групи світлин окремих архітектурних пам'яток Вільнюса належать дві фотографії із зображеннями пам'ятника Трьох Хрестів [2, с. 12], які спрямовані в небо. Цей величний монумент розташований на вершині пагорба в парку Калну на правому березі річки Вільні. Вершина має назву Трихрестової гори (підпис на зв. *польськ.*: Góra Trzykrzyska) [24, s. 274]. За переказами, на цьому місці дерев'яні хрести на поч. XVII ст. встановили в пам'ять про

монахів, які прийняли мученицьку смерть у боротьбі за християнську віру. У 1916 р. за проектом польсько-литовського архітектора та скульптора Антонія Вівульського (1877–1919) був встановлений бетонний монумент.

Також до згаданої групи пам'яток належать світлини, де зображені колишній палац Слушків (напис на зв. *польськ.*: Pałac Słuszków) [23, s. 84] та будівля університетської астрономічної обсерваторії (1753) [17, s. 13]. Палац [29, s. 5] розташований на півострові, що на лівому березі річки Вілії у Старій частині Вільнюса. Збудований у стилі бароко в кінці XVII ст. за кошти полоцького воєводи Домініка Слушки (1655–1713). Палац Слушків є пам'яткою архітектури республіканського значення. Тепер у ньому розміщена Литовська академія музики і театру.

Ян Булгак на одній із світлин задокументував монументальну споруду нового напрямку у міській архітектурі Вільнюса — будинок колишньої університетської обсерваторії [5, с. 248], збудованої за проектом Томаша Жебровського (1714–1758).

Фотографуючи архітектурні пам'ятки Вільнюса, Ян Булгак намагався передати настрій міста. Автор здобув популярність завдяки імпресіоністським фотографіям Вільнюса й околиць. Незрівнянний митець є майстром у зйомці художньої краєзнавчої і пейзажної фотографії. Пристрасний до ліричного пейзажу, із тонким відчуттям Булгак-пейзажист вражає майстерністю автора-піктораліста. Найбільшу групу збірки фотодокументів Яна Булгака, що зберігаються в Інституті, становлять світлини із зображенням *околиць міста*. До цієї групи належать 14 знімків, більшість з яких — пейзажі. На фотографіях представлено краєвиди із казковою природою віленського краю: літній, зимовий та осінній періоди. На світлинах зображено сільський і небесний пейзажі.

Серед фотографій Яна Булгака, присвячених *передмістю Вільнюса*, — Вяркяй (підпис на зв. *польськ.*: Werki) [5, с. 277-278] — зараз один із районів столиці на правому березі річки Вілії. У збірці є фотосвітлина із зображенням Вяркяйського палацу, оточеного лісами й озерами. У 1387 р. католицький єпископ отримав у подарунок від польського короля Владислава II Ягайла поселення Вяркяй [20, s. 234], де і був побудований дерев'яний палац. Згодом віленський єпископ Констянтин Бржостовський (1644–1722) заклав головний кам'яний палац і парк, який до наших днів не зберігся.

У 1779 р. власником палацу став вільнюський єпископ Ігнацій Масальський (1727–1794), який капітально його перебудував. Спорудженням керували архітектори Мартин Кнакфус (1742–1821) і Лаврентій Гуцевич (1753–1798). Величавий палац є унікальним шедевром архітектури XVII ст. і належить до палацово-паркового комплексу, який збудований у стилі класицизму. Зараз у палаці розташований Інститут ботаніки Литовської Академії наук, архітектурна споруда вважається культурним та історичним надбанням Литви.

Ян Булгак, мандруючи передмістями Вільнюса, зафіксував на світлинах дивовижну природу Тринополя [3, с. 305-306] — річку Няріс (Вілія) із хвилястими берегами. Вдалині, у мальовничому Кальварійському парку, видніються дві башти Тринопольського костелу (костел Пресвятої Трійці, 1695). Римо-католицький храм збудований в стилі пізнього бароко і має статус культурного надбання Литви.

Неподалік Вільнюса, у живописному місці поблизу річки Гярея (теперішня назва — Жалеса), розташований найстаріший маєток Литви — Любавас (1546). На фотографії Ян Булгак зафіксував палац на березі ставка.

Власниками маєтку були представники королівських сімей, князь Радзивіл, графи Тишкевичі, представники роду Слізенів та ін. Романтичний маєток славився мальовничою природою, природними багатствами, численними ставками з рибою — все це було улюбленим місцем відпочинку аристократів і представників культури.

Фотографії з добірки відомого майстра дають змогу здійснити мандрівку іншими *населеними пунктами Литви*. Зокрема, на двох фотографіях зображено руїни Тракайського замку [26, с. 308], який височіє на острові посеред озера. Старовинний замок Литви, який зберігся до наших днів, є окрасою мальовничого міста Тракай. Замок був найміцнішим і найвеличнішим з усіх фортець Великого Князівства Литовського, це також єдиний острівний замок у Східній Європі. Збудований у 1409 р., став основною резиденцією великого князя Вітовта. Тракайський замок, приклад готичної архітектури, виконував функції палацу та оборонної фортеці. В основі архітектурного ансамблю замку — княжий палац, оточений міцною оборонною стіною із захисними фортечними вежами.

Чудовий вигляд на озеро та палац на дальньому плані Ян Булгак відтворив на одній із світлин. Це місцевість Ужутракіс — колишній маєток Тишкевичів (поляки називають цю місцину: Pałac

Tyszkiewiczza w Zatroczu). Аристократичний палац розташований на протилежному від Тракайського замку березі озера Гальве. Його збудував польський магнат Юзеф Тишкевич (1868–1917) у кінці XIX ст. у стилі неокласицизму. Біля палацу — прекрасний ландшафтний парк із численними класичними скульптурами. Архітектор палацу — поляк Юзеф Гус (1846–1904), а ландшафтний дизайнер — француз Едуард Андре (1840–1911). Зараз палац є об'єктом культури державного значення.

Раудондваріс («Червоний Двір», підпис на зв. *польськ.*: Czernony Dwór) — одне з найдавніших поселень Каунаського району у Литві. Місцевість відома тим, що до 1914 р. це був маєток польських магнатів Тишкевичів. Назва «Червоний Двір» походить від червоної цегли, з якої побудований королівський замок (1654 р.) — улюблене місце відпочинку королівської знаті Польщі та Литви. Територія маєтку була оточена садом із великою оранжереєю та різноманітними господарськими спорудами. На світліні 1917 р. Ян Булгак зафіксував одну з них — шпихлір в оточенні дерев.

У Білорусі Яна Булгака вважають майстром краєзнавчого фото. Бібліотечна збірка містить низку світлин, на яких фотограф зафіксував пам'ятки архітектури і пейзажі *населених пунктів Білорусі*: Несвіжа, Новогрудка, Крево. Привертають увагу світліни, на яких зображено загальний вигляд Несвізького замку [15, с. 166-179] (XVI ст.) з боку річки Уші, що потопає у зелені, а також в'їзну браму до замку. Найвідоміший замок Білорусі славиться архітектурним шедевром — палацом Радзивілів, який також зафіксував автор на одній із світлин. Багато віків палац служив резиденцією знатного на теренах Великого Князівства Литовського роду. Палацово-замковий комплекс у Несвіжі в 2005 р. занесено до списку світової спадщини ЮНЕСКО. Відомо, що у родовому маєтку зберігався великий архів, в якому були документи XVI–XVIII ст., зокрема листи королів Франції і Польщі, Російської імперії, Швеції, акти, рукописи, газети. Інтер'єр цього архіву фотомитець зафіксував на своїй фотографії.

Старовинне місто Несвіж на світлинах Яна Булгака представлене зображенням Слуцької брами, костела Божого Тіла, руїнами старої ратуші, плебанії. Слуцька брама є оригінальною пам'яткою архітектури, справжнім шедевром білоруського бароко XVI ст. доби Речі Посполитої. Вона була частиною міських воріт, які

захищали в'їзд до міста з боку Слуцького тракту. Архітектурною пам'яткою раннього бароко є костел Божого Тіла, побудований 1593 р. за проектом італійського архітектора Джованні Бернадоні (1541–1605), — родова усипальниця князів Радзивілів.

У творчому доробку Яна Булгака багато світлин із зображеннями Новогрудка [4, с. 475] (зараз райцентр у Гродненській обл., Білорусь). Місто приваблювало фотомайстра, оскільки він народився у цих краях. Також воно цікаве в історичному та культурному планах. Історія міста тісно пов'язана з історією Литовсько-Руської держави та України. В XIV–XV ст. у Новогрудку розташовувалася резиденція митрополитів Київських, Галицьких та всієї Русі. У збірці Булгака є дві світлини цього населеного пункту, на одній — вулиця міста, люди, будинки та зимовий пейзаж Новогрудка, на іншій — будівлі старого ринку у Новогрудку та ярмарок на площі перед нею.

Великий фотомайстер Ян Булгак не оминав своєю увагою інші населені пункти Білорусі, зокрема село Крево [25, с. 666] поблизу міста Сморгонь (зараз Гродненська обл., Білорусь), де розташований знаменитий Кревський замок. Його збудував великий князь литовський Гедемін у XIV ст. для боротьби з нашествиям Тевтонських лицарів на територію теперішньої Білорусі. 1385 р. у Кревському замку між Польщею і Великим Князівством Литовським була підписана Кревська унія. Під час Першої світової війни близько Крево проходила лінія фронту, і замок був сильно зруйнований. Ян Булгак у 1917–1918 рр. зафіксував фрагменти руїн стін замку на двох світлинах, які зберігаються у бібліотечній збірці.

Збірка фотодокументів Яна Булгака має велику мистецьку і наукову вартість і може служити важливим іконографічним джерелом для дослідників. Видатного фотохудожника вважають родоначальником художньої фотографії Білорусі, Польщі та Литви, адже саме на території цих країн він створював свої унікальні роботи. Завдяки йому до наших днів дійшли зображення людей, сіл і міст, а також архітектурних пам'яток Вільнюса, Литви та Білорусі, яких давно немає. Він був представником течії пікторальної фотографії. Його роботи характеризуються незвичайним артистизмом, відчуттям простору, правильних пропорцій, величезним умінням працювати зі світлом. Булгак залишив помітний слід в історії жанрової і пейзажної фотографії, проявивши себе справжнім романтиком в мистецтві.

1. Бірюльов Ю. О. Дрекслер Ігнатій-Гадей / Ю. О. Бірюльов // Енциклопедія Сучасної України. — Київ, 2008. — Т. 8 : Дл-Дя. — С. 394.
2. Бумблаускас А. 10 воспоминаний о Вильнюсе / *Альфредас Бумблаускас* ; [автори фотографій: С. Ламаносовас ... [та ін.]. — Вильнюс : Арополис, [2009]. — 131 с. : кол. фотоіл.
3. *Виноградов А. А.* Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям : в 2 ч. / *А. А. Виноградов*. — 2-е изд. — Вильна : Типограф. Штаба Виленского военного округа, 1904. — 468 с.
4. *Вортман Д. Я.* Новогрудок / *Д. Я. Вортман* // Енциклопедія історії України : у 10 т. — Київ : Наук. думка, 2010. — Т. 7 : Мл-О. — С. 475-476.
5. *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна / *Ф. Добрянский*. — 3-е изд. — Вильна, 1904. — 286 с.
6. *КТВ.* Механічне малярство має душу / *КТВ* // Діло. — 1937. — 27 жовт. (чис. 237). — С. 4.
7. *Ковпак В.* Ігнаці Дрекслер та його архів у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника / *Вадим Ковпак* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2013. — Вип. 5 (21). — С. 394-405.
8. *Літевчук В.* Ян Булгак — Нестор польської фотографії [Електронний ресурс] / *Віктор Літевчук*. — Режим доступу : <http://monitor-press.com/ua/extensions/statti-ua/6315-20415.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 28 берез. 2018 р.
9. *Маханець О.* Охопити Вільнюс [Електронний ресурс] / *Олександр Маханець*. — Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/library/chronicle/2696-18-02-23-jan-bulhak/>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 14 трав. 2018 р.
10. Образотворче мистецтво : енцикл. ілюстр. слов.-довід. / упоряд. *Анатолій Пасічний*. — Київ : Факт, 2007. — 680 с.
11. *Папиш А.* Вильнюс / *А. Папиш*. — Минтис, 1977. — 280 с.
12. *Пушкар Н.* Волинь на знімках фотографа Яна Булгака [Електронний ресурс] / *Наталія Пушкар, Ілона Несторук*. — Режим доступу : <http://monitor-press.com/ua/40-2009-07-16-14-28-35/2009-07-16-14-11-05/455-2011-01-13-12-05-07.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 3 квіт. 2018 р.
13. Різні матеріали з особистого архіву проф. Львівського політехнічного інституту Дрекслера Ігнація 1914–1931рр. // ЛНІБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 209 (Баворовські), оп. 1, од. зб. 547. — Арк. 147, 147 зв., 148.

14. Старий Луцьк очима польського фотографа. — Режим доступу : https://1085.com.ua/history/starii-lutsk-ochima-polskogo-fotografa-foto_557/. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 3 квіт. 2018 р.
15. *Ткачев М. А.* Замки Белоруссии / *М. А. Ткачев*. — Минск : Полымя, 1987. — 222 с.
16. Album Ostrobramskie w fotografiach J. Bułhaka. — Wilno, 1927. — 25 s.
17. *Bułhak J.* Wilno / *J. Bułhak*. — Wilno ; Warszawa : Wyd-wo J. Mortkowicza, 1924. — 20 s.
18. *Bułhak J.* Estetyka światła. Zasady fotografiki / *Jan Bułhak*. — Wilno : Polska druk. artyst. «Grafika», 1936. — 279 s.
19. Bułhak Jan // Wielka Encyklopedia PWN. — T. 5 [Buhen-Chuci]. — Warszawa, 2001. — S. 36-37.
20. *Gizbtrt W.* Wilno. Przewodnik ilustrowany po mieście i okolicach z planem miasta i dodatkami / *W. Gizbtrt*. — Wilno, 1910. — 268 s.
21. *Grabowski J. E.* Kościół Św. Piotra i Pawła we Wilnie / *Jnż. E. Grabowski* // Wilno. Kościół Św. Piotra i Pawła na Antokolu. — Wilno, 1926 — 8 s.
22. Ilustrowany krótki praktyczny przewodnik po Wilnie. — Poznań, [б. p.]. — 16 s.
23. *Kłos J.* Wilno. Przewodnik krajoznawczy / *Juljusz Kłos*. — Wyd. 2. — Wilno : Wyd-wo Oddziału Wileńskiego Tow. Krajoznawczego, 1929. — 311 s.
24. *Kłos J.* Wilno. Przewodnik krajoznawczy / *Juljusz Kłos*. — Wyd. 3. — Wilno : Wyd-wo Oddziału Wileńskiego Tow. Krajoznawczego, 1937. — 324 s.
25. Krewa // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa : Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1883. — T. IV : Kęs-Kutno. — S. 666-668.
26. Polska. Obrazy i opisy. — Lwów : Wyd-wo Macierzy Polskiej N 83, 1906. — T. 1. — 930 s.
27. *Remer J.* Wilno / *Jerzy Remer*. — Poznań, 1990. — 210 s.
28. Vilnius in the Photographs by Jan Bułhak // *Jan Bułhak. Vilnius / Suda-rytoja Jūratė Gudaitė* ; Lietuvos Nacionakinis Muziejus. — Vilnius, 2012. — I knyga. — S. 539-550.
29. Wilno. Piętnaście widoków według zdjęć fotograficznych. — Wyd. 3. — Wilno, 1922. — 17 s.